

А. В. Громлюк, аспірантка кафедри міжнародного
та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЄСПЛ ЗА СКАРГАМИ НА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена аналізу особливостей розгляду справ ЄСПЛ за скаргами на порушення права власності. З'ясовано особливості процедури розгляду звернень у Європейському суді з прав людини щодо права власності. Проаналізовано Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) у частині звернення до Європейського суду з прав людини зі заявою про порушення права власності. Зауважено на співвідношенні національних механізмів захисту права власності осіб та стандартів передбачених Європейським судом з прав людини (далі - ЄСПЛ).

Зроблено висновок, що практика ЄСПЛ з питань власності змінюється разом з тим, як змінюються суспільні відносини, що зумовлює актуальність дослідження актуальної судової практики для належного розуміння положень Конвенції та Протоколів до неї. Приділено увагу втручанням у мирне володіння майном, та підсумовано, що дотримання справедливого балансу між суспільними інтересами та втручанням у право на мирне володіння майном є край важливим для встановлення наявності порушення прав, що захищені Конвенцією. З метою розуміння та з'ясування актуальних змін автором здійснено порівняльно-правовий аналіз практики ЄСПЛ щодо порушень права на мирного володіння майном та зауважено на важливій ролі ЄСПЛ як міжнародної судової інстанції, що гарантує право власності. Окрему увагу приділено особливостям звернення в ЄСПЛ для захисту права власності, що було порушено внаслідок військової агресії російської федерації.

Як результат, у статті також зазначено головні позиції ЄСПЛ щодо захисту права власності, а також сформульовано висновки, що надалі можуть використовуватися для ефективного захисту права власності як через інструмент звернення як до національних судів України, так і при зверненні до ЄСПЛ.

Ключові слова: Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, власність, майно, право власності, захист права власності, ЄСПЛ.

A. V. Gromliuk. Peculiarities of consideration of ECHR cases on complaints of violation of property rights

The article analyses the peculiarities of consideration of cases by the ECHR on complaints about violations of property rights. The author elucidates the peculiarities of the procedure for consideration of applications to the European Court of Human Rights on property rights. The author analyses the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - the Convention) in terms of applying to the European Court of Human Rights with a complaint about violation of property rights. The author emphasises the correlation between national mechanisms for protection of property rights and the standards set by the European Court of Human Rights (hereinafter referred to as the ECHR).

It is concluded that the ECHR case-law on property issues changes along with the changes in social relations, which makes it important to study the current case-law for a proper understanding of the provisions of the Convention and its Protocols. The author pays attention to interference with the peaceful enjoyment of property and concludes that maintaining a fair balance between the public interest and interference with the right to peaceful enjoyment of property is crucial for establishing a violation of the rights protected by the Convention. With a view to understanding and clarifying the current developments, the author makes a comparative legal analysis of the ECHR case-law on violations of the right to peaceful enjoyment of property and emphasises the important role of the ECHR as an international court of law which guarantees the right to property. Particular attention is paid to the peculiarities of applying to the ECHR to protect property rights violated as a result of the military aggression of the Russian Federation.

As a result, the article also outlines the main positions of the ECHR on the protection of property rights and formulates conclusions that can be used in the future for effective protection of property rights both through the instrument of appeal to the national courts of Ukraine and when applying to the ECHR.

Key words: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, property, property, property rights, protection of property rights, ECHR.

Статтею 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” визначено, що українські суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію як джерело права [1]. Це означає, що при ухваленні рішень, національні суди мають брати до уваги європейські стандарти захисту універсальних прав, зокрема права власності. Розглянемо питання щодо розгляду справ ЄСПЛ за порушенням права власності детальніше.

Стаття 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути

позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права [2].

Зі змісту зазначеної статті вбачається право на вільне володіння своїм майном. Однак, варто зауважити, що держава може обмежити здійснення права на власність використовуючи законні інструменти, зокрема “в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом”[3].

Механізми захисту права власності передбачені Конвенцією однаково захищають право власності як фізичних, так і юридичних осіб, що часто не відбувається в українському законодавстві, адже в українському законодавстві фактично створена конкуренція цих норм при застосуванні Цивільного кодексу (права власності фізичних осіб) та Господарського кодексу (права власності переважно юридичних осіб) [4, с. 24].

Особливості розгляду справ щодо порушення права власності проявляються у питанні визначення “майна” відповідно до Конвенції.

Аналізуючи практику Європейського суду у контексті Конвенції, можна зробити висновок про те, що розуміння “власності”, “майна” постійно розширюється. Цьому сприяє позиція ЄСПЛ, який постійно повторює, що “власність» у розумінні Конвенції та Протоколу до неї – це автономне явище, яке жодним чином не пов’язане із національним його розумінням та має тлумачення незалежне від національного. Так, відповідно до Конвенції до майна, крім рухомих і нерухомих речей, відносяться:

- позови про відшкодування збитків за внутрішнім законодавством;
- право на пенсію (якщо протягом якогось періоду робилися внески до пенсійного фонду або інші соціальні внески);
- акції компанії;
- господарські інтереси, пов’язані з управлінням бізнесом, а також управління клієнтурою (ділова репутація, нематеріальні активи тощо);
- законні розрахунки щодо настання певних обставин;
- рішення арбітражного органу в зв’язку зі спором [5, с. 372].

Тож, як вбачається з вищевикладеного, за змістом рішень ЄСПЛ, інститут захисту права власності отримав особливий розвиток, що полягає у відході від речово-правової концепції, що характерна для українського законодавства та розширеному тлумаченню власності.

ЄСПЛ виділяє дві ознаки для кваліфікації такого об’єкта правовідносин як “майно”:

1. Економічна цінність (поширюється на оборотоздатні об’єкти незалежно від їх природи (матеріальної чи нематеріальної);
2. Реальність (майно повинно реально існувати, бути наявним, а не до права набувати власність) [6].

З аналізу цих ознак, можна підсумувати, що концепція права власності не обмежується матеріальними речами і містить весь спектр нематеріальних об’єктів від інтелектуальної власності до прав вимоги (грошові вимоги до держави через повернення податків, відшкодування шкоди в процесі адміністративних проваджень тощо).

Розглянемо особливості розгляду скарг за порушеннями права власності на прикладі окремих справ.

1) Справа Ленгауер та інші проти Румунії. Заявники звернулися до суду з позовом з метою повернення нерухомості, яка була незаконно націоналізована за часів комуністичного режиму та продана державою третім особам. До того ж заявники не отримали жодної компенсації. В остаточних судових рішеннях зазначалось, що весь час вони залишалися законними власниками свого майна. Їхні правовстановлюючі документи не оскаржували, проте повернути своє майно вони так і не змогли. У своїх позовах вони стверджували, що неможливість повернути незаконно націоналізовану нерухомість або отримати компенсацію, незважаючи на судові рішення щодо визнання майнових прав, порушує їхні права на мирне володіння майном в розумінні статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд визнав порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд зауважив, що він вже раніше встановлював, що неможливість заявників повернути у власність своє майно, незважаючи на остаточні судові рішення, що ретроспективно визнавали їх майнові права, являла собою позбавлення їх власності в розумінні другого речення параграфу першого статті 1 Протоколу № 1, та що таке позбавлення в поєднанні з повною відсутністю компенсації становило порушення їх права на мирне володіння своїм майном. Суд вирішив, що держава-відповідач повинна повернути заявникам їхнє майно протягом трьох місяців. У разі неможливості такого повернення держава-відповідач повинна виплатити заявникам протягом трьох місяців суми, зазначені в таблиці у додатку до Рішення, плюс будь-який податок, який може бути нараховано. Також Суд наказав державі-відповідачу – Румунії – компенсувати моральну шкоду та витрати. Водночас з моменту закінчення згаданих трьох місяців до моменту виплати на зазначені суми нараховуватимуться відсотки[7].

Таким чином, у даній справі виявлено позбавлення права власності та мирного володіння майном в результаті націоналізації та встановлено обов’язок здійснити відшкодування завданої шкоди таким порушенням.

2) Справа Арзамазова проти Республіки Молдова. Питання, що вирішувалось у справі стосувалося майна, придбаного на аукціоні. Так, у березні 2004 року місцева рада міста Пожерень організувала аукціон з продажу будівлі, яку раніше використовували для місцевих урочистих подій. Оскільки ніхто не взяв участі

в аукціоні, місцева рада вирішила продати будівлю безпосередньо будь-якій зацікавленій особі, що передбачено законодавством. Після прямих переговорів було укладено договір купівлі-продажу будівлі з заявницею. У 2004 – 2005 роках заявниця реконструювала та модифікувала будівлю, отримавши від місцевої ради всі необхідні дозволи на проведення робіт. Також заявниця придбала землю, на якій розташовувалася будівля, та провела роботи з її поліпшення. Згідно з висновком експерта заявниця інвестувала у ремонтні роботи більш ніж 126 тисяч євро. Проте уряд Республіки Молдова заперечив той факт, що заявниця отримала усі необхідні дозволи. У червні 2007 року прокуратура висунула вимогу про скасування рішення про укладення договору купівлі-продажу із заявницею через те, що будівлю було продано за заниженою ціною без аукціону. У липні 2007 року місцева рада скасувала відповідне рішення. Прокуратура ініціювала судовий процес щодо анулювання договору купівлі-продажу, у якому заявниця виступила із зустрічним позовом. Після тривалих національних судових баталій суди Республіки Молдова разом із Верховним Судом дійшли висновку, що будівлю як суспільне надбання не мали продавати приватній особі. Заявниці відмовили у компенсації грошей, інвестованих у ремонт будівлі. Суд вирішив, що заявниця володіла “майном” відповідно до статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, оскільки вона мала дійсне право власності на будівлю доти, доки національні суди Республіки Молдова не анулювали його в результаті задоволення позову прокуратури. Анулювання права власності заявниці повинно розглядатися як позбавлення майна, до чого, відповідно, застосовується друге правило статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд підкреслив: якщо на кону стоїть питання суспільного інтересу, державні органи повинні діяти належним чином і з максимальною послідовністю. Суд дійшов висновку, що саме органи державної влади припустилися помилки під час продажу будівлі. Помилки державних органів повинні бути інтерпретовані на користь постраждалих осіб, і точно не повинні виправлятися коштом відповідної особи. Заявниця була позбавлена своєї власності без відповідної компенсації, адже національні суди Республіки Молдова лише присудили відшкодування ціни, яку вона заплатила за напівзруйновану будівлю, без врахування її інвестицій у ремонт будівлі.

Отже, Суд вирішив, що умови, за яких заявниця була позбавлена права власності на будівлю, наклали на неї індивідуальне та надмірне навантаження, а органи державної влади не знайшли справедливого балансу між суспільним інтересом та правом заявниці на мирне володіння своїм майном. Заявниця вимагала, щоб Республіка Молдова компенсувала більш ніж 239 тисяч євро матеріальної шкоди (куди входили витрати на ремонт будівлі у розмірі близько 126 тисяч євро). Суд, визнавши порушення Республікою Молдова статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції, зобов'язав державу виплатити заявниці загалом 160 тисяч євро матеріальної шкоди[8].

У вищеведеній справі прослідковуються особливості встановлення причинно-наслідкового зв'язку між позбавленням права власності та встановленням справедливого балансу між суспільним інтересом та правом заявниці на мирне володіння своїм майном.

3) Особливості визначення порушення права мирного володіння майном прослідковуються, до прикладу в тому, що суд визнав відсутність порушення права власності у справі Яшар проти Румунії, де мова йшла про надмірний тягар, покладений на заявника в результаті конфіскації судна. ЄСПЛ зазначає, що після закінчення цього провадження національними судами було встановлено, що заявник повинен був знати, що судно використовувалось для вчинення злочину. Щоб дійти такого висновку, апеляційний суд надавав значення тому факту, що у судна не було ані дозволу на зайняття рибним промыслом, ані будь-якого дозволу на використання знарядь лову риби. Наявність на борту декількох інструментів, що використовувались спеціально для незаконного зайняття рибальством, про які заявник стверджував як про своє власне майно, було ще одним свідченням його недобросовісності. Суд робить висновок про те, що, зважаючи на широкі повноваження щодо обрання виду обмежувального заходу, яку мають національні органи влади в цій галузі, конфіскація судна заявника не покладала на нього надмірного тягара. Відповідно, не було порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції [9].

Отже, ЄСПЛ уважно аналізує не лише факт позбавлення права власності, а й сукупність обставин, що зумовили позбавлення права мирного володіння судном.

Окрему увагу варто приділити захисту права власності в ЄСПЛ у зв'язку з агресією РФ проти України. З початку військової агресії Російської Федерації проти України, РФ прийняла рішення про вихід з Ради Європи та денонсацію Конвенції, а з 16 вересня 2022 року, у відповідності з нормами Конвенції, російська федерація перестала бути стороною Європейської конвенції з прав людини, а отже більше не зобов'язана дотримуватись її положень. Проте, ЄСПЛ залишається компетентним розглядати заяви (скарги) проти Російської Федерації щодо фактів порушення Конвенції, які мали місце до 16 вересня 2022 року. У зв'язку з цим, громадянин України або юридична особа може звернутись до ЄСПЛ зі скаргою проти РФ у зв'язку з порушенням останньою прав, гарантованих Конвенцією, зокрема права на мирне володіння майном в межах 4-місячного строку з моменту вичерпання всіх національних засобів захисту, а за їх відсутності, з моменту порушення права або з дати, коли стало відомо про такі порушення. Вважаємо за необхідно слідкувати за практикою розгляду таких справ та тенденціями розвитку механізмів компенсації завданої шкоди російською федерацією[10].

Тож, зважаючи на вищевказане, висновок, що розгляд справ про порушення права власності у ЄСПЛ має ряд особливостей, що зумовлені як трактуванням поняття майна та власності, так і суб'єктів права власності.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
2. Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_535
3. Конституція України від 28.06.1996 (зі змінами) № 254к/96-ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Бігняк О.В. Європейський суд з прав людини як інструмент захисту права власності. *Часопис цивільстики*. Вип. 34. 2020. С. 23-28. <http://chascyvil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/167/55>
5. Мірошніченко О.А. Право власності в розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика). *Форум права*. Вип. 2. 2013. С. 371-374. <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5160/1/Miroshnichenko.pdf>
6. Ільяшенко А. Практика ЄСПЛ щодо захисту власності: що нового. *Юрист&Закон*. Вип. 43. 2020. https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014309
7. Lengauer and Others v. Romania. (заява 17801/04 та 22 інші). 29.09.2020. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-204681%22%5D%7D>
8. Arzamazova v. the Republic of Moldova. (заява № 38639/14). 04.08.2020. https://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_38639-14
9. Case of Yasae v. Romania. (Application no. 64863/13) 26.02.2020. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-198637%22%5D%7D>
10. Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. Council of Europe. 2022. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights>